

РОЗДІЛ 4 КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 61=124"04/14" Мацер Флоридус
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.33>

ЛАТИНОМОВНА МЕДИЧНА ЛІТЕРАТУРА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: ОДО З МЕНА

LATIN-LANGUAGE MEDICAL LITERATURE OF THE MIDDLE AGES: ODO DE MEUNG

Петришин М.Й.,
orcid.org/0000-0003-4060-7440
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри загального та германського мовознавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Загайська Г.М.,
orcid.org/0000-0003-1449-0269
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри румунської та класичної філології
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Статтю присвячено аналізу авторства, композиції та змісту латиномовної медико-ботанічної поеми, з'ясуванню її дидактичного потенціалу.

Матеріалом дослідження слугувала дидактична середньовічна поема французького лікаря і дослідника XI ст. Одо з Мена на Луарі (псевдонім Maser Floridus), збережені рукописи якої відомі під назвами "De viribus herbarum" або "De natura herbarum".

Твір є компіляцією знань античних медиків і власного досвіду автора, скарбницею рецептів фітотерапії Середньовіччя. У поемі Мацера Флоридуса описано цілющі властивості 77 рослин селянських городів, трав луків і полів Європи, лікарських трав середньовічних фармацевтичних садів, а також ароматичних рослин і прянощів Сходу. Опис кожної рослини містить інформацію про класифікацію лікарської сировини за ступенем «тепла/холоду», «сухості/вологи», а також інформацію про вплив лікарських трав на чотири рідини людського організму: кров, слиз, жовту та чорну жовч. У кожному розділі представлено інформацію про лікувальні властивості і спосіб застосування рослини. Середньовічні медики успішно використовували лікарські рослини і прянощі для лікування і профілактики захворювань шлунково-кишкового тракту, органів дихання, видільної системи, шкіри, очей.

Художній стиль Мацера Флоридуса вирізняється насиченістю медичної і ботанічної лексики, інформативністю, лаконічністю, відсутністю тропів і фігур мови, що обумовлено загальним змістом і призначенням дидактичної поеми. Термінологічна лексика виконує в системі твору номінативну, інформативну і дескриптивну функції. Використання в тексті твору фахової термінології дозволило автору найбільш точно і влучно описати рослину, її властивості та лікувальну дію, спосіб використання, сприяло популяризації медичних знань серед населення, посилювало пізнавальне значення поеми.

Ключові слова: латиномовна дидактична поезія, жанрова специфіка, доба Середньовіччя, Мацер Флоридус.

The article is devoted to analysing the authorship, composition and content of the Latin-language medical and botanical poem, elucidation of its didactic potential.

The study was based on a didactic medieval poem by the eleventh-century French physician and explorer Odo de Meung-sur-Loire (pseudonym of Maser Floridus), whose surviving manuscripts are known as "De viribus herbarum" or "De natura herbarum". The work is a compilation of the knowledge of ancient physicians and the author's own experience, a treasure trove of recipes for herbal medicine of the Middle Ages.

The poem by Maser Floridus describes the healing properties of 77 plants from peasant gardens, herbs from European meadows and fields, medicinal herbs from medieval pharmaceutical gardens, and aromatic plants and spices from the East. The description of each plant contains information on the classification of medicinal raw materials according to the degree of "heat/cold", "dryness/moisture", as well as information on the effect of medicinal herbs on the four fluids of the human body: blood, phlegm, yellow and black bile. Each section provides information on the medicinal properties and method of use of the plant. Medieval physicians successfully used medicinal plants and spices to treat and prevent diseases of the gastrointestinal tract, respiratory system, excretory system, skin, and eyes. The artistic style of Maser Floridus is distinguished by the richness of medical and botanical vocabulary, informativeness, conciseness, and lack of tropes and figures of speech, which is determined by the general content and purpose of the didactic poem. Terminological vocabulary performs nominative, informative and descriptive functions in the composition system. The use of professional

terminology in the composition text allowed the author to describe the plant, its properties and therapeutic effect and the method of its use, promoted the popularisation of medical knowledge among the population, and enhanced the cognitive value of the poem.

Key words: Latin-language didactic poetry, genre specificity, the Middle Ages, Macer Floridus.

Постановка проблеми. З часів глибокої давнини до нас дійшло чимало свідчень про розвиток науки і медицини в античні часи і добу Середньовіччя. Упродовж тисячоліть людство накопичило відомості про використання різноманітних лікарських трав, овочів, фруктів, мінералів у медичній практиці, проте латиномовна медична література залишалася маловідомою, а рецепти давніх лікарів недостатньо висвітлені у вітчизняних наукових студіях. Пропонована розвідка розпочинає цикл публікацій, присвячених дослідженню і ґрунтовному аналізу доробку середньовічних лікарів і вчених у царині медицини на матеріалі медичної латиномовної літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На підставі аналізу наукових монографій і статей можна стверджувати, що в сучасних дослідженнях превалує тематика практичного застосування лікарських трав у медичній практиці Середньовіччя. Так, наприклад, згадку про вплив Мацера Флоридуса на розвиток траволікування в ранній середньовічній медицині знаходимо в монографії Айзенманн-Таппе І. та Майєра Дж. [3], автори якої намагаються адаптувати середньовічні рецепти застосування лікарських трав і рослин до вимог сучасної медицини. Наукова розвідка Флада Б. молодшого присвячена висвітленню питання впливу Плінія Старшого (бл. 79 р. н.е.) щодо рекомендацій та рецептів траволікування, зокрема м'яти, наведених в тексті поеми Мацера Флоридуса [6]. Предметом наукових зацікавлень Ніденталя Т. є порівняльний аналіз застосування 77 описаних у поемі рослин у Середньовіччі та в сучасній медицині [14]. Цікаві спостереження щодо практичного застосування лікарських рослин у медичній практиці Середньовіччя на матеріалі оригінального латинського тексту Мацера Флоридуса "De viribus herbarum" представлено у розвідці Петришин М., Загайської Г., Любімової О. і Тодошук В. [15]. У науковому доробку Фрутос-Гонсалес В. і Герреро-Пераль А. на основі поеми Мацера Флоридуса та інших середньовічних лікарів висвітлено питання лікування рослинами неврологічних захворювань у добу Середньовіччя [7]. Розвідка Даксекера Ф. присвячена аналізу на основі твору Мацера Флоридуса цілющих властивостей 35 рослин, які використовували середньовічні медики для лікування офтальмологічних захворювань [2]. У статті Люфт Д. знаходимо не

тільки інформацію про лікування захворювань сечовидільної системи в середньовічній Англії, а й згадку про взаємозв'язок між валлійськими ліками і фітотерапією на основі твору Мацера Флоридуса [9]. Вивченню питання перекладу і поширення медико-ботанічної праці Одо з Мена романськими мовами Піренейського півострова присвячено дослідження Фігейраса Х. [4]. Метою наукових студій Стелікової Д. є дослідження досвіду застосування полину (*Artemisia abrotanum*) у тексті поеми та чотирьох коментарях студентських рукописів до твору «De viribus herbarum» початку XV ст. та одного рукопису зі Зноймо, що зберігаються в Національній бібліотеці Чехії [16].

Незважаючи на вагомі напрацювання попередників, вважаємо, що додаткового висвітлення на матеріалі поеми потребують не тільки рецепти застосування цілющих рослин і трав для лікування і профілактики різноманітних захворювань у середньовічній медичній практиці, а й ґрунтовний аналіз авторства, композиції та змісту твору. Отже, актуальність розвідки обумовлена необхідністю поглибленого дослідження медико-ботанічного трактату, а також потребою популяризації латиномовної медичної поезії в Україні.

Постановка завдання. Мета роботи полягає в дослідженні медичної літератури доби Середньовіччя на матеріалі латиномовної дидактичної медико-ботанічної поеми Мацера Флоридуса (Одо з Мена) «Про властивості трав».

Предметом дослідження слугує латиномовна дидактична поема Мацера Флоридуса «Про властивості трав». **Об'єкт** дослідження – особливості форми і змісту твору, а також досвід застосування лікарських рослин у добу Середньовіччя.

Досягнення нашої мети передбачає розв'язання низки завдань, а саме: узагальнення питання дослідження наукового доробку Мацера Флоридуса в сучасних наукових студіях; аналіз змісту і форми твору; висвітлення питань лікування засобами рослинного походження в давні часи.

Матеріалом дослідження слугувала латиномовна дидактична середньовічна поема французького лікаря і дослідника XI ст. Одо з Мена на Луарі (псевдонім Macer Floridus), збережені рукописи якої відомі під назвами "De viribus herbarum" або "De natura herbarum" [10]. Медико-фармакологічний трактат (видання Людвіга Шуланта, 1832 р.) містить опис цілющих

властивостей 77 рослин селянських городів, трав луків і полів Європи, цілющих трав середньовічних фармацевтичних садів, а також ароматичних рослин і прянощів Сходу.

Виклад матеріалу. З давніх-давен люди досліджували навколишній світ, вивчали цілющі властивості рослин, намагалися не тільки лікувати ними різноманітні недуги, а й зафіксувати ці дані для нащадків. Ці чинники сприяли появі латиномовної дидактичної поезії як важливої частини середньовічної літератури, яка мала не тільки помітний вплив на розвиток медичної літератури, а також демонструвала взаємозв'язок з медичними знаннями античності. Появу медичної дидактичної поезії обумовила, на нашу думку, необхідність збереження практичних рецептів застосування лікарських рослин у медичній практиці, а також узагальнення досвіду людства упродовж тисячоліть. Поетична форма творів сприяла швидкому поширенню знань серед населення і запам'ятовуванню тексту.

Медико-ботанічна поема XI століття “Про властивості трав” (латинська назва “*Macer Floridus de viribus (virtutibus) herbarum*” або “*De natura herbarum*”) Одо з Мена є одним з найпопулярніших джерел середньовічної фітотерапії, яке упродовж століть мало великий вплив на розвиток і популяризацію серед населення медичних знань і методів лікування на основі сировини лікарських рослин. Про автора поеми ми маємо дуже мало біографічних даних. Упродовж років творцем поеми “Про властивості трав” вважали латинського поета, науковця і натураліста часів ранньої Римської імперії Емілія Макра (Aemilius Macer) з Верони (85–15 рр.), автора дидактичних поем про походження птахів і про різні протиотрути [8, с. 55]. Проте середньовічний італійський лікар та історик Гауденцій Мерула, як зазначає Флад Б., стверджував, що текст поеми “*De viribus herbarum*” належить лікарю Одо з Мена, ім'я якого часто зустрічалося у давніх медичних текстах [5, с. 62–63]. Дослідники творчості Мацера Флоридуса вважають, що Одо з Мена мав духовну освіту, доступ до добре укомплектованої бібліотеки і займався лікарською практикою [14, с. 62]. Німецький професор ботаніки і лікар Маєр Е. на основі ґрунтового аналізу тексту твору дійшов висновку, що Одо походив з південної частини Італії, оскільки в тексті твору зустрічаються грецькі відповідники латинських назв рослин, захворювань та інші терміни грецького походження. Наприклад, у рядку 1202 “*Brassica*” замість латинського “*Caulis*” або у рядку 1489 “*Elna*” замість латинського

“*Enula*” [13, с. 430]. Німецький дослідник історії літератури Маніцій М., а також Шулант Л. поділяють думку, що Одо з Мена був французом [11, с. 543–545; 1, с. 234].

Уперше поема побачила світ у 1477 році в Неаполі. Друге видання твору з'явилося в Мілані в 1482 році. Упродовж XV–XVI століть текст поеми перевидавали декілька разів без вказівки року і місця видання. Одним з кращих видань медико-ботанічної поеми “*De viribus herbarum*” вважається видання Людвіга Шуланта (Лейпциг, 1832 р.), доповнене 20 розділами (477 рядків), написаними “леоніновим” віршем, в яких знаходимо опис лікувальних властивостей сірки, жовчі, павутини, галунів тощо.

Предметом нашого дослідження слугує медико-фармакологічний трактат (видання Людвіга Шуланта, 1832 р.), що містить опис цілющих властивостей 77 рослин селянських городів, трав луків і полів Європи, цілющих трав середньовічних фармацевтичних садів, а також ароматичних рослин і прянощів Сходу, оскільки авторство додаткових розділів не встановлено достовірно. Перші 65 розділів поеми (2054 рядки) присвячено опису цілющих властивостей і способів застосування місцевих трав. Останні дванадцять розділів містять опис різноманітних екзотичних спецій, а саме – перцю, імбиру, кмину, калгану, кориці, куркуми та інших прянощів. У тексті твору відсутні вступ та епілог. Лише в першому розділі, присвяченому артемізії, зустрічаємо короткий пролог: “*Herbarum quasdam dicturus carmine vires*” (I, 1)¹. Щодо послідовності викладу матеріалу, слід зазначити, що рослини перших трьох розділів, а саме – *Artemisia* (полин), *Abrotanum* (полин лікарський), *Absinthium* (полин гіркий), належать до однієї родини айстрових. Надалі у тексті поеми відсутня чітка класифікація викладу матеріалу за родинами. Структура більшості розділів (55) починається з вказівки на латинську і грецьку назви рослини. Так, наприклад, описуючи кропиву, Одо з Мена зазначає: “*Dicimus Urticam, quam Graecus Acalyphe dicit*” (IV, 115), а в розділі про капусту читаємо: “*Caulis romana, Graecorum Brassica lingua / Dicitur*” (XXXVI, 1201–1202). Інколи автор додає і народну назву рослини або вказує лише її народну назву. Наприклад: “*Andrachne graece quae Portulaca latine / Dicitur; haec vulgi Pes pulli more vocatur*” (XIX, 748–749); “*Herbam, quam Graeci dixerunt Mellisophyllon, Barroccum nostril dicunt vulgarite*” (L, 1641–1642); “*Herba solet Lapathi vulgo*

¹ Римською цифрою позначено номер розділу, арабською – віршових рядків.

Paratella vocari” (LXIII, 1993). Часто Одо з Мена намагається пояснити етимологію ботанічної назви. Так, наприклад, характеризуючи полин, Мацер Флоридус додає, що *Artemisia* отримала назву на честь грецької богині лісів і полювання Артеміди, оскільки вважалося, що вона вперше виявила цілющі властивості полину: “*Huius orem fertur prior invenisse Diana / Artemis graece quae dicitur, indeque nomen / Herba tenet*” (I, 4–6). Подорожник же греки назвали “арноглюсою”, оскільки форма листка рослини нагадує язик ягняти: “*Herbam, quae nostra lingua Plantago vocatur, / Hanc Arnoglossam Graecus vocat, est quia linguae / Agninae similis foliis*” (V, 196–198). Опис кожної рослини містить інформацію про класифікацію лікарської сировини за ступенем “тепла/холоду”, “сухості/вологи”, що ґрунтувався на праці Галена “*De gradibus simplicium*”. Окрім того, знаходимо інформацію про вплив лікарських трав на чотири рідини людського організму: кров, слиз, жовту та чорну жовч. Слід зазначити, що більшість розділів поеми відразу починається з гуморально-патологічної класифікації. Наприклад, характеризуючи властивості м’яти, автор пише, що рослина має другий ступінь по силі сухості і гарячості, а вживання відвару м’яти сприяє покращенню роботи шлунково-кишкового тракту: “*Vim calida siccamque gradu fert Mentha secundo / Illius potu vis digestiva iuvatur, / Confortat stomachum, vomitum quoque detinet hausta, / Lumbricosque modo depellere fertur eodem*” (XLVII, 1569–1572). Інколи одразу зустрічаємо лише вказівку на лікувальний ефект рослини. Розділ, присвячений калгану, починається характеристикою його лікувальної сили. Автор стверджував, що вживання калгану сприяє розсмоктуванню флегмони в шлунку: “*Flegmonem stomachi sumptum Galanga resolvit*” (LXX, 2125). Інколи в тексті поеми подано інформацію про географічне поширення рослини або її біоморфологічний опис. Так, наприклад, місцем географічного поширення щавлю кислого вважалися ділянки, розташовані близько до води або піщані луки: “*Crescit arenosis in pratis et secus amnes*” (XVIII, 713), а жовтозілля звичайне (кульбаба) росте здебільшого в садах, на стінах і дахах: “*Nascitur in muris et in hortis et tegulatis*” (LI, 1666). Розповідаючи про лікувальні властивості фіалки, Мацер Флоридус зазначає, що уже тоді було відомо три види рослини, які відрізнялися тільки забарвленням пелюсток: “*... species tres esse leguntur earum, / Noscere quas tantum diverso flore valemus: / Nam sunt purpurei flores albique nigrique, / Cunctis pene pares sunt in medicamone vires*” (XL, 1345–1348). Також зустріча-

ємо інформацію про те, що в добу Середньовіччя люди розрізняли чотири види щавлю: “*Illius species dicuntur quattuor esse, / Per tame nest ferme vis omnibus in medicina*” (LXIII, 1994–1995), три види перцю, а саме – білий, довгий і чорний: “*Tres sunt huic species: album, longumque nigrumque*” (LXVI, 2063), два види кориці: “*Cinnama tres species dicuntur habere*” (LXXIII, 2147), два види подорожника (подорожник великий і малий): “*Sunt geminae species, et maior prima vocatur, / Altera vero minor, quam vulgo lanceolatam / Dicunt foliis (ut lancea) surgit acutis*” (VI, 199–201). Далі у кожному розділі представлена інформація про лікувальні властивості і спосіб застосування рослини. У результаті аналізу поеми встановлено, що близько 58% рецептів застосування цілющих рослин присвячено лікуванню і профілактиці захворювань шлунково-кишкового тракту, 37% – хвороб ЛОР-органів і очей, близько 30% – лікуванню органів дихання і дерматологічних патологій. Окрім того, лікарські рослини застосовували в добу Середньовіччя як антидоти (26%), протигельмінтні засоби (15%), ліки для лікування захворювань ротової порожнини (22%), різноманітних інфекційних хвороб (18%), опіків (4%) тощо. Так, наприклад, середньовічні медики як засіб проти здуття рекомендували аплікації розтертого часнику з свинячим салом: *Porcino iungens adipi si conteris ipsum / Non modicos reprimes superaddens saepe tumores* (V, 191–192). Ефективним засобом у боротьбі з метеоризмом вважали відвар зеленої рути в гострому оцті: *Si coquis hanc in aqua, cui vinum iunxeris acre, / Compescit talis decoctio tormina ventris* (VII, 272–273). При синдромі надмірного газоутворення та диспепсії рекомендували вживати теплу воду з розтертим кропом: *Cum tepida tritum patiens si potet Anethum, / Intastinorum curat ventrisque dolorem* (X, 405–407), вино з ромашкою: *Aut si cum vino potetur saepius illa; / Tormina sic sedat stomachique inflatio potu / pelletur tali* (XIV, 568–570), відвар кореня любистку: *Non modicum colicis prodest haec mansa vel hausta, / vel si radices elixatura bibatur* (XXV, 894–895). Для прискорення процесів перетравлення їжі використовували чорну буквицю, кріп, капусту, оригано, м’яту, перець, кмин, калган, корицю. Так, наприклад, при проблемах в’ялого кишківника використовували сирий або варений чорний перець з медом: *Crudum vel coctum sumptum, vel melle iugatum, / Vim digestivam stomachi iecorisque iuvabit* (LXVI, 2066–2067). Одним з кращих рецептів для покращення перистальтики і прискорення виведення з організму перетравленої їжі вважали багату на вітаміни і клітковину капусту:

Atque iuvat stomachum sumptas ut concoquat escas (XXXVI, 1229), а дрібка порошку чорної буквиці з медом сприяла покращенню травлення: *Pondere vero fabae pulvis cum melle voratus / Post coenam stomachum iuvat, ut bene digerat escam* (XI, 480–481). У профілактиці і терапії закріпив як легкий проносний засіб рекомендували відвар потовщеного білого стебла порею: *Sic ut aquam primam mutes, addasque secundam / Utilis eius aquae duro fit potio ventri* (XIII, 526–528). Кмин, латук, порей, м'ята, щавель, мак, капусту, корицю середньовічні лікарі застосували як засоби, що мали заспокійливу і скріплюючу дію на шлунково-кишковий тракт. Так, наприклад, проти діареї рекомендували вживати порей з вином: ... *cum vino stringere ventrem* (XIII, 529), насіння латуку: *Cum vino bibitum fluxum quoque reprimat alvi* (XX, 771–772), чорного маку: *Sperma nigri bibitum cum vino stringere ventrem* (XXXII, 1056), кмину: *Et fluxum ventris in aceto stringere coctum* (LXIX, 2117). З лікувальною метою при діареї використовували варену капусту: *Si multum coquitur, restringere dicitur alvum* (XXXVI, 1230), зелень щавлю: *Sumptaque sicut olus fertur restringere ventrem* (LXIII, 1999), корицю: *Humores stomachi siccant, corroborat ipsum* (LXXIII, 2150). В арсеналі лікарських рослин, які використовували для боротьби із захворюваннями дихальної системи і ЛОР-органів, в тексті поеми згадуються 34 рослини, а саме: полин, кропива, подорожник, часник, рута, порей, чебрець, мак, цибуля, фіалка, оман, меліса тощо, більшість з яких використовуються і сучасною медициною. Одним з кращих засобів лікування кашлю, запалення легень, плевриту вважали вживання порошку насіння кропиви з медом: *Illius semen ... cum melle ... / et tussim veterem curat, si saepe bibatur* (IV, 120–121). Завдяки фітонцидам, що мають противірусну, бактерицидну і фунгіцидну дії, ефективним при задусі і кашлі вважався відвар часнику: *Elixum tussim iuvat et suspiria sedat* (V, 187). Тепле вино з порошком блошиної м'яти чинило заспокійливу дію при кашлі: *Tussim compescit cum vino sumpta tepenti* (XVI, 666), а вживання порошку з медом вважалось одним з кращих відхаркувальних засобів: *Illius pulvis cum melle vel haustus / Pectoris humores viscosos extenuare* (XVI, 644–646). Полиною парою рекомендували очищати закладеність вух, а суміш меду, соди і полину вживати при ангіні: *Decoctaeque vapor obstruas liberat aures, / Si manant sanie cum melleterens super-added. / Subvenit angina melli nitroque iugata* (III, 81–83). Вушний біль лікували закапуванням гусячого сала з часником: *Anseris huic adipem iungas*

tepidumque dolenti / Infudas auri, praeclare subvenit illi (V, 185–186), соку чорної буквиці з трояндовою олією: *Illius succus roseo commixtus olivo / Auribus infuses varios fugat dolores* (XI, 435–436) тощо. Для лікування захворювань очей успішно застосовували середньовічні лікарі 23 рослини, а саме: полин, подорожник, селеру, чорну буквицю, фенхель, щавель кислий, портулак, цибулю, капусту, фіалку, блекоту, шандру звичайну, золототисячник, чемерицю білу і чорну, чистотіл, самосил звичайний, мальву, цикуту, чорний перець, корицю, алое. Вважалось, що аплікації на очі мазі з полину і меду відновлювали гостроту зору: *Et claros oculos reddit cum melle peruncta* (III, 79), а змашуванням очей сумішшю коріння фіалки, шафрану і мирри: *Radices Violae cum mirrha tuned crocoque / Hoc inflammatis oculis apponito nocte* (XL, 1355–1356) лікували кон'юнктивіт.

У тексті поеми часто зустрічаємо покликання на відомих лікарів античності, що свідчить про ґрунтовні знання Мацера Флоридуса у царині медицини. У результаті аналізу тексту поеми виявлено, що трактат “*De viribus herbarum*” частково написаний на основі відомого енциклопедичного твору “*Historia naturalis*” римського історика, письменника-ерудита і державного діяча Плінія Старшого. Підтвердженням цього слугують фрази: *Plinius attollit* (III, 107), *praecepit Plinius* (XI, 471), *ut Plinius asserit auctor* (XI, 483), *Plinius ... inquit* (XI, 488), *Plinius affirmat* (XIV, 580), *Effectusque pares testatur Plinius esse* (XIX, 764), *tradit Plinius* (XL, 1394), *Quidam confirmant, at contra Plinius auctor* (LI, 1676), *Plinius ut dicit* (LI, 1689) etc. Окрім того, у поемі зустрічаємо згадки про грецького лікаря Гіппократа: *Ipse refert Ippocras* (V, 173), *Dicitur Ippocras, medicinae maximus auctor* (XIII, 508), римського медика і хірурга грецького походження Галена: *Hanc Galienus ait* (XXIX, 959), *inquit Galienus* (XXXIII, 1090), римського військового лікаря і фармаколога грецького походження Діоскорида: *Namque Dioscorides inflare caputque gravare* (XXXIII, 1088), Страбона: *Hanc oculis Strabus ... asserit* (XXV, 900), ... *qui Strabi sermonibus astipuletur* (XXV, 906), Праксагора: *Praxagoras illo fuit usus cum coriandro / Et vino* (V, 180–181), Орбісія: *In medicamentis iubet Oribasius auctor* (XII, 506) та інших античних авторів. Якщо ж Мацер Флоридус не мав достовірних даних про використання лікарської рослини попередниками, то застосовував вислови, які слугують для передачі чужої думки. Наприклад: *Artemis graece quae dicitur* (I, 5), *Fervida non modice vis illi dicitur esse* (IV, 116), *Virtutis calidae siccae quoque dicitur*

esse (VIII, 339), *Fervida Pulegii vis siccaque dicitur esse* (XVI, 626), *Auctores dicunt species tres illius esse* (XIV, 555), *Tradunt auctores* (XVII, 709), *Hanc herbam medici calidam siccamque secundo / Tradunt esse gradu* (XLII, 1437–1438), *Paeoniam medici calidam siccamque fatentur, / Hancque tenere gradum dicunt in utroque secundum* (XLIX, 1605–1606). Слід також зазначити, що в тексті поеми лише дванадцять разів зустрічаємо точні рецепти застосування лікарської сировини. Так, наприклад, для лікування лихоманки Мацер Флоридус рекомендував приймати з теплою водою унцію подорожника з двома унціями буквиці лікарської: *Unaque die febre si vexabitur aeger / Uncia iungatur plantaginis una duabus / Betonicae, sic cum tepida contrite bibantur, / Antea quam febris praenuncia frigora fiant* (XI, 463–466), а для виготовлення антидоту рекомендував брати соду, перець, кмин і руту в однаковій кількості: *Ex hac antidotum non paucis utile cfusis / Conficitur, medici dicunt Diapiganon illud, / Piganon in graeca lingua quia Ruta vocatur; / Illius antidoti confection talis habetur :/ Pondere iunge pari nitrum, piper atque cuminum, / De tribus his, quantum de Ruta, ponito tantum* (VII, 319–324). Лише в одному рецепті зустрічаємо вказівку на тривалість лікування і частоту прийому ліків. Так, для очищення селезінки Одо з Мена рекомендував приймати упродовж сорока днів двічі на день по драхмі ромашки з парою кіафів вина: *Plinius affirmat hanc quadraginta diebus / Unaquaque die bis sumptam pondere dragmae / Cum geminis cyathis vini subtilis: et albi / Cum lotio sensim totum, purgare lienem* (XIV, 580–584).

Для стилю автора характерне вживання медичної та ботанічної лексики, що обумовлено загальним змістом і призначенням дидактичної поеми. Окрім того, термінологічна лексика виконує в системі твору номінативну, інформативну і дескриптивну функції. Основною функцією медичної та ботанічної лексики в поемі вважаємо номінативну функцію, яка дозволила автору найбільш точно і влучно описати рослину, її властивості та лікувальну дію, спосіб використання. Окрім того, спеціальна термінологічна лексика посилювала пізнавальне значення твору, сприяла популяризації знань серед населення. Термінологічна лексика в структурі трактату “*De viribus herbarum*” виконує інформативну функцію, оскільки ознайомлює читача із симптомами захворювань, цілющими властивостями лікарських рослин і способами їх використання. У результаті морфологічної класифікації лексики поеми “*De viribus herbarum*” встановлено, що лексичні одиниці належать здебільшого до різних частин мови, а саме: іменни-

ків, прикметників, дієслів, прислівників. Серед іменників переважає термінологічна лексика, яку за тематикою поділяємо на тематичні групи (ТГ). Так, наприклад, ботанічна лексика поеми представлена ТГ “Назви рослин” і “Частини рослин”. У тематичній групі “Назви рослин” виявлено найменування понад 77 рослин: *absinthium, acidula, allium, althaea, anethum, apium, artemisia, chamomilla, feniculum, laticuca, malva, paeonia, plantago, porrum, portulaca, rosa, ruta, urtica* etc. Серед іменників ТГ “Частини рослин” Мацер Флоридус найчастіше вживає лексеми *flos, folium, herba, radix, semen, bulbus, faba*. Медична лексика представлена в поемі ТГ “Частини тіла та органи”: *stomachus, venter, splen, pulmo, caput, corpus, pectus, naris, auris, dens, oculus, hepar, os, viscera, membrum, alvus, lingua*; “Симптоми”: *febris, spasmus, dolor, tremor, tussis, pustula, macula cutis* etc.; “Хвороби”: *podagra, ignis sacer, lepra, phlegmone, fractura, hypochondria, cancer, polypos, morsus, alopecia, lichena, herpeta, condyloma, angina, sciasis, hydropticus, vitia oculorum* etc.; “Лікарські форми”: *succus, emplastrum, decoctio, potio, infusum, potus, pulvis, liquor, cataplasma* etc.; “Інгредієнти препарату”: *aqua, adeps, oleum, mel, vinum, mulsum, sal, acetum, nitrum, panis, farina, polenta* etc.; “Дозування”: *uncia, dragma, cyathus*. Серед ад’єктивів переважають якісні прикметники на позначення фізичних властивостей рослин: *tepidus, fervidus, frigidus, calidus, himidus, tritus, durus, siccus, recens*; смаку: *acer, amarus, crudus*; розміру: *magnus, longus*; кольору: *viridis, albus, niger*, а також лексика на позначення фармацевтичної дії рослини: *asthmaticus, dysentericus, melancholicus, ictericus* тощо. Дієслівну лексику поділяємо на дієслова, що вказують на спосіб прийому ліків: *bibere, fundere, apponere*; спосіб переробки сировини і виготовлення ліків: *parare, coquere, deglutinare, miscere, conterere, jungere*; результат дії: *sanare, curare, medicare, (de)siccare, lenire, purgare, solvere, frangere, cohibere, mollire, stimulare, macerare, exhilarare, pellere, reddere, constringere, replere, necare, convenire* etc. Серед адвербіальної лексики в тексті поеми найчастіше зустрічаємо прислівники: *latine, graece, cito, utile, graviter, saepius, melius* etc.

У художньому стилі Одо з Мена відсутні прийоми і засоби стилістичної виразності, що, на нашу думку, обумовлено практичним спрямуванням дидактичної поезії, а саме – намаганням автора узагальнити і передати погляди попередників про цілющі властивості рослин, сутність хвороби, практичні вміння лікування різноманітних захворювань, рецепти збереження здоров’я.

Висновки. Дидактична медична поезія становить важливу частину латиномовної середньовічної літератури, в якій збережено інформацію про хвороби, їх симптоми, а також вміння давніх медиків використовувати цілющі властивості рослин з лікувальною метою. Поема “De viribus herbarum” французького лікаря і вченого XI століття Одо з Мена є компіляцією знань античних медиків і власного досвіду автора, скарбницею рецептів фітотерапії Середньовіччя. У поемі описано 77 рослин селянських городів, трав луків і полів Європи, цілющих трав середньовічних фармацевтичних садів, а також ароматичних рослин і пря-

нощів Сходу, а також подано їх гуморально-патологічну класифікацію. Художній стиль Мацера Флоридуса вирізняється насиченістю медичної і ботанічної лексики, інформативністю, лаконічністю, відсутністю тропів і фігур мови, що обумовлено загальним змістом і призначенням медичної дидактичної поеми. Термінологічна лексика в системі твору виконує номінативну, інформативну і дескриптивну функції.

Перспективу наших студій вбачаємо в аналізі лексико-стилістичних особливостей “Spuria Macri”, додатку до відомої поеми Одо з Мена на Луарі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Choulant L, Handbuch der Bücherkunde für die ältere Medicin zur Kenntnis der griechischen, lateinischen und arabischen Schriften im ärztlichen Fache und zur Unterscheidung ihrer verschiedenen Ausgaben, Übersetzungen und Erläuterungen, Leipzig 1828; 2. Aufl. ebda 1841 (Ndr. Graz 1956). 458 s.
2. Daxecker F. Heilpflanzen der Augenheilkunde in der Handschrift Macer floridus und ein Vergleich mit De Materia medica des Dioskurides, Codex medicina antiqua und Wiener Dioskurides [Medicinal herbs in ophthalmology in the manuscript Macer floridus and a comparison with the de materia medica of dioskurides, the codex medicina antiqua and the Viennese dioscurides]. *Klinische Monatsblätter fürvAugenheilkunde*. 2008. Apr; 225(4). S. 308–111.
3. Eisenmann-Tappe I., Mayer J. G. Klostermedizin bei Erkrankungen des Verdauunstrakts. Heidelberg: Karl F Haug Verlag; 2021.
4. Figueiras J. P. Pasajes del Macer Floridus castellano en el ms. II-3063 de la Real Biblioteca. *Revista de Filología Española (RFE)*, XCII, 2.o, 2012, P. 341–362.
5. Flood B. P. The Medieval Herbal Tradition of Macer Floridus. *Pharmacy in History*, 1976. 18 (2). P. 62–66.
6. Flood B. P. Jr. Pliny and the Medieval Macer Medical Text. *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*. 1977. 32 (4). P. 395–402.
7. Frutos-González V. F., Guerrero-Peral AL. La neurologia en la poesia medica latina medieval [Neurology in mediaeval medical poetry in Latin]. *Revista de Neurologia*. 2009. 48 (10). P. 540–544.
8. Jansen U. “Spuria Macri”: Ein Anhang zu “Macer Floridus, De viribus herbarum”. Einleitung, Übersetzung, Kommentar. Berlin: De Gruyter, 2013. 433 S.
9. Luft, D., Uroscopy and urinary ailments in medieval Welsh medical tracts in R. Barlow (ed.), *Transactions of the Physicians of Myddfai Society 2011–2017* (n. p.: Physicians of Myddfai Society, 2018). P. 187–197.
10. Macer Floridus. De viribus herbarum [http:// https://archive.org/details/deviribusherbaru00mace/page/54/mode/2up?ref=ol&view=theater](http://https://archive.org/details/deviribusherbaru00mace/page/54/mode/2up?ref=ol&view=theater)
11. Manitius M., Odo von Meung (Macer), in: Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. Zweiter Teil, Von der Mitte des zehnten Jahrhunderts bis zum Ausbruch des Kampfes zwischen Kirche und Staat. Mit Index (HbAW 9. Bd., 2. Abt., 2. Teil), München 1923, S. 539–547.
12. Mayer JG. Klostermedizin – Heilwissen aus der Antike bis heute. *Zeitschrift für Phytotherapie*. 2019. 40 (6). S. 254–258.
13. Meyer Ernst. Geschichte der Botanik. III. Königsberg : Borntrager, 1857. 458 S.
14. Niedenthal T. “Wird erst einmal der Macer gedruckt sein...”. Die Pflanzen des mittelalterlichen Lehrgedichtes “Macer Floridus” und ihre heutige Bedeutung. *Zeitschrift für Phytotherapie*. 2020. 41(5). S. 233–242.
15. Petryshyn M. J., Zahaiska H. M., Liubimova O.V., Todoshchuk V. H. Medicinal herbs and plants in medieval medical practice (based on the Latin poem “De viribus herbarum” by Macer Floridus). *Wiadomości Lekarskie*. Volume LXXV, Issue 11. P. 2, November 2022. P. 2872–2877.
16. Stehlíková D. Magister docet utilitatem abrotani : Macerův pelyněk brotan (abrotanum) v bohemikálních komentářích z počátku 15. století. *Graeco-Latina Brunensia*. 2013. 18 (2). S. 121–150.